

ÖZAL'LI ANAP DÖNEMİNDE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ¹

Elif Nagihan TÜRKÖZ²

Özet

Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin gelişiminde bazı dönüm noktaları mevcuttur. Bu dönüm noktalarından biri de 1980 sonrası yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimdir. Turgut Özal ve Anavatan Partisi (ANAP) dünyada yükselişe geçen Yeni Sağ politikalarının Türkiye'deki taşıyıcısı olarak 1980 sonrasında en önemli siyasi aktörü ve hareketi konumuna gelmişlerdir. Siyasal taban olarak Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde görülen ANAP'ta merkeze karşı çevrenin temsili söz konusudur. Milliyetçi, liberal ve muhafazakâr öğeleri bünyesinde taşıyan ANAP zamanla merkez sağ parti konumuna gelmiştir. Özal dönemi ile birlikte muhafazakârlık algılamasında bir değişim gözlenmiştir. Bu çalışmada Özal'lı ANAP döneminin muhafazakâr düşüncenin gelişimine katkıları ve 1980 sonrasında muhafazakârlık algılamasındaki değişim incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Özal, Anavatan Partisi, Muhafazakâr Düşünce.*

JEL Kod: (Z18-Z19).

THE DEVELOPMENT OF CONSERVATIVE THOUGHT DURING THE ERA OF ÖZAL'S MP

Abstract

There are some breaking points during the development of conservative thought in Turkey. One of this breaking points is political, economic and social change that experienced after 1980. Turgut Özal and MP have become the most important political actor and movement after 1980, as carrier of the world's rising new right policies in Turkey. MP's political base is seen as a continuation of the Democratic Party and there is a representation of the environment against center in MP. MP has nationalist, liberal and conservative elements and it has become the center-right party location in course of time. A change in the perception of conservatism was observed by Özal period. In this study, it will examine that Özal's MP-term contributions to the development of conservative thought and changes in the perception of conservatism after 1980.

Keywords: *Ozal, Motherland Party, Conservative Thought.*

JEL Code: (Z18-Z19).

¹ Bu makale Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Türkiye'de Muhafazakâr Gençliğin Algı Dönüşümü: Niğde Üniversitesi Örneği" adlı doktora çalışmasından faydalanılarak yazılmıştır.

² Arş. Grv. Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, (ealtunten@hotmail.com).

GİRİŞ

Muhafazakârlık Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkmış olan modern bir ideolojidir. Bu ideolojinin dünyaya yansıma biçimi çeşitlilik arz etmektedir. Türkiye’de muhafazakâr düşünce felsefi ve siyasal temelleri açısından diğer ideolojiler ile benzer bir kaderi paylaşarak, zayıf bir temele sahiptir. Muhafazakâr düşüncenin gelişimi daha çok kültürel bir temelde ilerleme kaydedebilmiştir. Türkiye’de muhafazakâr düşünce, tarihi açıdan bazı kırılma noktalarına sahiptir. 1980 sonrası dönem, Yeni-Sağ düşüncesinin dünyada yükselişe geçtiği ve Türkiye’yi de Özal dönemi ile birlikte etkilemiş olan dönemdir. Yeni-Sağ kısaca ekonomik alanda liberalizm ve sosyal alanda ise muhafazakâr düşüncenin bir birleşimi olarak adlandırabileceğimiz bir ideolojidir. Bu çalışmanın amacı, 1980 sonrası yaşanan değişimlerin Türkiye’ye yansıma şeklini, muhafazakâr düşüncenin gelişimi temelinde ele almaktır. Çalışmada muhafazakâr düşüncenin gelişimi merkez-çevre dikotomisi yaklaşımı ile ele alınmıştır. Aynı zamanda çalışmada, yaşanan değişim sonucunda Türkiye’de muhafazakâr kimlik algısının da bir dönüşüme uğramış olduğu da iddia edilmektedir.

Türkiye’de muhafazakâr düşünce merkeze karşı çevrenin ideolojisi olarak tanımlanmaktadır. Batı’dan farklı olarak sınıfsal anlamda aristokratik bir geleneğe sahip olmayan Türkiye’de muhafazakârlık da farklı niteliklere sahip olarak hayatına devam etmiştir. Batı’da merkezi temsil eden aristokrasi muhafazakâr ideolojinin savunucusu olmuştur. Ancak Türkiye’de durum tam tersidir. Çevrede yer alan halk muhafazakâr düşüncenin savunusunu üstlenmiştir. Bu savunuyu da farklı temellere dayanarak (değişimi savunmak gibi) yapmıştır. Değişime karşı bakış açısındaki farkların temeli de buna dayanmaktadır. Çalışmamızın devamında bu konulara değinilmiştir. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta, muhafazakârlığın ele alınırken devletçi, seçkin bir vurguya dayanan siyasal bir muhafazakârlığın değil, daha çok dini, kültürel, gelenekçi bir muhafazakârlık vurgusunu öne çıkaran kültürel bir muhafazakârlığın ele alınmış olduğuna dikkat çekmektir. Nitekim ele alınan siyasal oluşumların kültürel muhafazakârlığı çalışmada sıkça vurgulanmaktadır.

Muhafazakâr düşünceyi Türkiye’de ele alırken belli başlı uğrak noktaları hesaba katılarak analiz etmek gerektiği belirtilmişti. Bunlar, genel bir tanımlama ile toplumsal, siyasal ve ekonomik ‘değişim’lere tekabül eden tarihsel dönemlerdir. Cumhuriyet dönemi, DP dönemi, 1980 sonrası ve 2000’ler bu tarihsel dönemlerin ana omurgasını oluşturan dönemlerdir. Türkiye’de muhafazakârlık başlığı altında bu dönemlere kısaca yer verilmiştir. Öncesinde ise muhafazakârlığın ne olduğu, hangi parametrelere sahip olduğu ve muhafazakârlığın tarihsel gelişimine kısaca yer verilmiştir. Konumuz olan, Özal’lı ANAP döneminde muhafazakâr düşüncenin gelişimi ise öncelikle tarihsel olarak Yeni-Sağ düşüncenin gelişimi, bu düşüncenin Türkiye’ye yansımalarına yer verildikten sonra ele alınmıştır.

I. MUHAFAZAKÂRLIK NEDİR?

Konuyu ele almadan önce muhafazakârlık kavramını açıklamak konuya giriş açısından önem taşımaktadır. Muhafazakarlık (conservatism) kavramının temelde sözlük anlamı, “korumak ya da olduğu gibi muhafaza etmek” tir (Marshall, 1999: 512). Suvanto’ya göre (1997: 2), Muhafazakârlığın en çok bilinen anlamlarından ilki genel olarak eskiyi korumak ve değişime karşı olmaktır ve bununla birlikte muhafazakârlığın ikinci anlamı siyasi hayatta, sağ-kanat ideolojileri işaret eden ve geleneksel değerleri koruyucu, devrimci düşüncelere, reformlara ve modernizasyonları savunanlara karşı olan ifade etmektedir. Muhafazakârlığın bir ideoloji olarak ortaya çıkışı Fransız Devrimi ile başlamaktadır. Devrim sonrası ortaya çıkan değişim ve dönüşüm karşısında ihtiyatlı bir duruşu savunan muhafazakârlar eski düzenin savunusunu üstlenmişlerdir. Devrim ile birlikte özellikle kilise ve aristokratik rejimin tehlikeye girdiğini düşünen

muhafazakârlar, bir tepki olarak şekillenen muhafazakâr ideolojinin temellerini atmış bulunmaktadırlar. Aslında muhafazakârlık aydınlanma ve onun akıl anlayışının karşıtlığına dayanan bir temele sahiptir. Aydınlanma, aydınlanma akli, devrim, değişim ve bu değişime verilen muhafazakâr tepki paralelindeki muhafazakârlık tanımlamasıyla Özipek (2004: 6) muhafazakârlığın net bir biçimde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır:

“Muhafazakârlık, Aydınlanmaya, onun akıl anlayışına, bu aklın ürünü olan siyasi projelere ve bu siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan, rasyonalist sınırlamayı ve toplumu bu tür devrimci dönüşüm proje(c)i)lerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasi felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içinde onlardan türetilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir”.

Muhafazakârlık tepkiye dayalı negatif bir doktrin olarak ortaya çıkmıştır. Burke, Maistre ve Bonald gibi düşünürlerin eserleriyle şekillen bir düşünce vardır ki bu, muhafazakârlığın neye karşı olduğu belli olan ancak neye taraf olduğunun net olmadığı gerçeğidir. Muhafazakârlık teorik olmaktan ziyade siyasi pragmatizme yöneliktir, soyut fikirlere ve doktriner düşünceye karşıdır. Ancak bu temel eğilimine karşın muhafazakarlık basit bir pragmatizm veya oportünizm değildir. Temelinde siyasi bir inanç yatar ve bu inanç insana ve topluma yönelik bir siyasi inançtır. Değişime tamamen karşı çıkmaz, değişime karşı pragmatik bir tavır içinde bulunur (Vincent 2009: 67).

Muhafazakâr siyasi ideolojinin felsefi, sosyolojik ve siyasi olmak üzere üç ana kaynağından söz eden Özipek (2010: 106), ilk olarak muhafazakârlığın 18. Yüzyıl aydınlanmasının ortaya çıkarmış olduğu felsefi dönüşüm ve değişime, özellikle de aydınlanmanın ürünü olan evren ve insan tasarımlarına bir cevap niteliğinde şekil bulduğunu ifade eder. Bu anlamda muhafazakârlığın felsefi kaynağı, tarihsel bir kopuş olarak nitelenen aydınlanmadır. Muhafazakârlığın sosyolojik kaynağı, sanayi devrimiyle birlikte meydana gelen büyük değişimin ve bu süreçte tahrip olan sosyal değer ve kurumların sığınaksız bırakmış olduğu kitlelerin ihtiyacı olan aidiyet ve güvenlik temelinde oluşmuştur. Son olarak muhafazakârlığın siyasi kaynağı ise, Fransız devrimiyle başlamış olan radikal siyasal değişimler, devrimci kopuşlar ve bunların topluma dönük yüzüne olan bir tepkiyi ifade eder (2010: 106). 18. Yüzyıl, muhafazakârlığı anlamak açısından bizlere önemli bir tarihi dönemi anlatmaktadır. Çünkü bu yüzyıl *Aydınlanma* yüzyılıdır ve muhafazakâr düşüncenin ya da muhafazakâr eleştirinin temellerinin olduğu fikri ve felsefi zemini temsil etmektedir. Bu fikri zeminin kendini somut bir siyasi hareket olarak var kılabilirdiği alan olarak *Fransız Devrimi* ise muhafazakârlığın meydana gelişinin siyasi zeminini oluşturur. Son olarak ise *Sanayi Devrimi* ve sonrasında toplumsal açıdan yaşanan dönüşüm ve bu dönüşüme muhafazakârlar tarafından verilen sert tepki, muhafazakârlığın tarihsel arka planını anlamak açısından önemli durak noktalarından üçüncüsünü oluşturur. Özetle muhafazakârlığı tarihsel olarak anlayabilmek için şu üç tarihsel dönem temelinden hareket etmek önem taşımaktadır: *Aydınlanma*, *Fransız Devrimi* ve *Sanayi Devrimi*.

Muhafazakâr düşüncenin babası olarak nitelendirilen isim ise Edmund Burke'dür. İngiliz parlamentosunda bir siyasetçi olan Burke'ün bu unvanı kazanmasındaki en önemli neden ise Fransız devrimine getirmiş olduğu köklü eleştiride yatmaktadır. *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* (Reflections on the Revolution in France) adlı eserinde, Fransız devrimini sert bir dille eleştiren Burke bunu temel olarak, devrimin toplum dokusunu ciddi bir biçimde zedelemek üzere inşa edildiği, kilise ve aristokratik rejimin ise hak etmediği bir biçimde geri plana itildiği nedenleriyle yapar. Devrim zararlıdır çünkü hızlı ve ani bir biçimde değişimi öngörür. Bu tip bir değişim ise toplum dokusunda sarılamayacak yaraların açılmasına neden olur. Muhafazakârlar değişimin köklü bir biçimde olmasından rahatsızlık duyarlar. Değişim elbette olmalıdır ancak bu değişim tedrici bir değişim olmalıdır. Bu noktada Burke'ün (1955: 24) şu ünlü sözleri önem taşır: ‘Değişim araçlarından yoksun bir devlet kendisini muhafaza araçlarından da yoksundur’. Buna karşılık değişim, büyük, ani ve devrimci nitelikte olmamalı, yavaş, zamanla ve kademeli olmalıdır (Oakeshott, 1991: 410).

Değişim konusundaki görüşlerin yanında muhafazakâr düşünce, insanın doğası hakkındaki olumsuz düşüncesi, insan aklına olan sonsuz güvenin doğru olmadığı anlayışı ile (aydınlanmanın perfectibility anlayışına karşıdır), insanın birtakım referans kaynaklarına ihtiyacı olduğu görüşündendir. Bu kaynakları ise; aile, gelenek, tarih, din, otorite gibi değerler oluşturur. Muhafazakârlık en temelde Kıta Avrupa'sının tepkici muhafazakârlığı ve Anglo-Sakson dünyasının ılımlı muhafazakârlığı olarak ikiye ayrılmaktadır. Burke geleneğinin devamı niteliğinde olan ılımlı muhafazakarlık, muhafazakar düşüncenin gelişmesi açısından daha pragmatik bir ortam sağlamış ve günümüzün siyasal muhafazakar duruşuna yön vermiştir.

II. TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ

Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin gelişiminde belli başlı uğrak noktaları mevcuttur. Batı'da muhafazakâr düşünce için Fransız devrimi bir milat olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de bu tarihsel miladı oluşturan ise, Cumhuriyet inkılâbıdır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte köklü bir biçimde modernleşme sürecine girilmiştir. Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin gelişimini ele almak isteyen araştırmacılar modernleşme hareketleri ve bu hareketlere verilen tepkileri incelemek zorundadırlar. Bu sebeple, modernleşme hareketleri önem taşımaktadır. Cumhuriyet öncesi Osmanlı Devleti'nde yaşanan Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı gibi batılılaşma hareketleri gözlemlendiyse de, bu dönemlerde yaşanan dönüşüm Cumhuriyet dönemi ile kıyaslandığında (özellikle Askeri ya da eğitim kurumlarının dönüşümü düşünüldüğünde) oldukça spesifik kalmaktadır. Yaşanan batılılaşma hareketlerine Said Halim Paşa, Ahmed Cevdet Paşa gibi isimlerden muhafazakâr eleştiriler gelmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte toplumsal, siyasal ve kültürel değişim köklü bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Unutulmaması gereken en önemli nokta, değişimin dozu ne kadar yüksekse muhafazakâr tutumların dozunun da o derece yüksek olmasıdır. Nitekim bir Fransız Devrimi gibi kanlı bir devrim yaşamamış, tabandan değil tepeden bir değişim sürecine girmiş Türkiye'de muhafazakâr düşünce de kendine özgü nitelikler göstermiştir.

Muhafazakâr momentin varlık nedenini Fransız Devrimi'ne borçlu olduğunu ve muhafazakârlığın siyasi düşünce olarak da modernliğin en önemli kırılma noktalarından birinin ürünü olduğunu belirten Çiğdem (2006: 16), muhafazakârlığın böyle bir momente ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Çiğdem, Türkiye muhafazakârlığının momentinin ise Cumhuriyet inkılabı olduğunu ifade eder. Cumhuriyet yalnızca bir siyasal değişikliğine karşılık gelmemektedir, aynı zamanda Osmanlı'dan toplumsal, siyasal, kültürel ve ideolojik radikal bir kopuş istemini de ifade etmektedir. Devrim ile Cumhuriyet arasında bir karşıtlıklar paralelliği de olduğunu belirten Çiğdem (2006: 16) bu paralelliği şu şekilde sıralamaktadır: “Kral ve aristokrasi için padişah ve saray, kilise ve ruhban sınıfı için şeyhülislam, hilafet ve ulema, *ancien regime* için de Osmanlı nizamı”.

Türkiye'de cumhuriyetle birlikte yaşanan değişimlerden halifeliğin kaldırılması, camiiler dışında dini kıyafetlerin yasaklanması, Latin alfabesine geçilmesi, resmi tatil günü, takvim yılı ve saat sisteminin değiştirilmesi gibi bir çok inkılâp muhafazakarlar tarafından eleştirilmiştir. Yahya Kemal, Peyami Safa, Ali Fuad Başgil, Hilmi Ziya Ülken, Münevver Ayaşlı, Erol Güngör, Samiha Ayverdi, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif Ersoy, Nihad Sami Banarlı, Cemil Meriç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Sabri Fehmi Ülgener gibi isimler Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin gelişmesine katkıda bulunanlar arasında yer almaktadır. Muhafazakârlığın yumuşak bir ideoloji olması ve diğer ideolojilerle kolayca eklenilebilmesi nedeniyle burada yer alan birçok ismi İslamcı, milliyetçi ya da liberal ideoloji kategorisinde de görmek mümkün olacaktır.

Cumhuriyet dönemi yeni siyasi seçkinlerin kendi kendilerine yüklemiş oldukları bir misyon vardır. Bu misyon, modernleştirme programı paralelinde, toplumun dönüştürülmesi gereken bir bütünlük olarak görülmesine neden olmuştur. Modernleştirme programının uygulanabilmesi için ise ana engel olarak düşünülen tüm geleneksel sosyal kurumların ve yapıların tasfiyesi zorunlu

görülmüştür. Aktüel bir güç olarak reel dinin tasfiyesi ve mevcut iktidar yapısıyla çelişmeyecek ‘yeni bir dinin’, ‘akıl ve mantık dininin’ tesis edilmesi bu alana radikal müdahaleyi gerekli kılmaktaydı (Özipek, 2006: 80). Cumhuriyet yenilikçiliğinin Osmanlı’dan belki en belirgin farkı onun radikalizmde yatmaktadır. Bu radikalizmde; cumhuriyetin yalnız “yeni”yi kurmaya çalışmakla yetinmemesi, “eski” ve “işe yaramaz” olarak değerlendirdiklerini de ortadan kaldırmayı programının önemli bir parçası haline getirmesidir. Bu yaklaşımın sonucunda, bir tür muhafazakârlık, toplumda fiilen yasak olmuştur ki, dünyada bunun benzeri yalnız komünizmi kurmaya karar veren toplumlarda görülmüştür. Resmen yasaklamak elbette mümkün olamazdı; ama resmi ve yarı-resmi yasaklar birikimi, muhafazakârlığı eni konu yasak hale getirmiştir. Bu durumun sonuçlarına günümüzde de şahit olmaktayız. Radikal batılılaşmacı anlayış kendi istediği hedeflere ulaşma noktasında en büyük engelin muhafazakârlık olduğu kanısında idi (Belge, 2006: 98-99).

Türkiye’de muhafazakâr düşünce kültürel bir muhafazakârlık olarak gelişim göstermiştir. Siyasal muhafazakârlık Türkiye toplumsal ve siyasal şartlarında gelişmemiştir. Felsefi alt yapısını da yeterince sağlayamayan muhafazakâr düşünce tekrar etmek gerekirse Türkiye’de kültürel bir gelişim alanı sağlayabilmiştir. Avrupa’da yaşandığı biçimde eski rejime dönüş isteği muhafazakârlar tarafından dahi talep edilmemiştir. Cumhuriyet döneminde çok küçük azınlık dışında bu talep dile getirilmemiştir. Türkiye’de muhafazakârların hiçbir biçimde Osmanlı nizamına geri dönüşü, saltanatı ya da halifeliği geri istememesindeki en önemli etkenlerden biri yaşanan olumsuz olaylar sonucu var olan olumsuzluktan kurtulma isteği ve yeni olana sarılma psikolojisi etkili olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemden Türkiye’nin de ciddi bir biçimde olumsuz etkilendiğini dile getiren Yılmaz (2004: 25) bu konuda, Justin McCarthy’nin felaketlerin yaratmış olduğu değişim potansiyeline dikkat çekmiş olduğunu belirtir. Felaketle birlikte değişime doğru oluşan psikolojik eğilim vardır. Bu değişim insanların akılları, alışkanlıkları ve hayatlarını etkileyen tarzıdır. Felaket sonrasında hayatta kalanlar, başlarına bu felaketi getiren sistemden daha iyi bir sisteme sahip olmak istediğindedirler.

Cumhuriyet dönemi ve sonrasında yaşanan tek parti döneminde muhafazakâr taleplere karşı uzak durma eğilimi gözlenmiştir. Demokrat Parti (DP) iktidarıyla birlikte çok partili hayata geçiş sağlanmış ve muhafazakâr talepler dile getirilmeye başlanmıştır. Parti sıkça irticai faaliyetler konusunda uyarılmış, buna yönelik söylemlerden uzak durması konusunda denetlenmiştir. Bu dönemde de kültürel bir muhafazakârlık dili gelişmiş siyasal muhafazakârlık gözlenmemiştir. Yeni iktidar DP, merkeze karşı çevrenin[†] temsilini üstlenerek, çevrenin taleplerini merkeze taşıyarak siyaset sahnesinde yeni bir dönemin temsilcisi olmuştur. Bununla birlikte çevrenin sözü edilen taleplerinde ya da daha kapsayıcı bir ifadeyle, çevrenin genel karakteristiğinde muhafazakâr nitelikler taşıyor olması, muhafazakâr düşüncenin Türkiye’de gelişimine olumlu katkı sağlamıştır. Bu dönemde muhafazakârlığın gelişmesine katkı sağlayan en büyük faktör, Tek Parti döneminde yaşanan dini kısıtlamaların büyük oranda aşılmış olmasıdır. Bunun yanında ve belki de daha da önemlisi, Türk modernleşmesinin muhafazakâr tepkisinin bu dönemde güçlü bir siyasal tabanla açığa çıkmasıdır.

Muhafazakâr düşünce, ellili yıllarda kendine daha ılımlı bir yol bulmuştur. Bunu dinin toplumsal hayat içindeki sınırlarını çizme gayretidir çerçevesinde yapmıştır. Dinin katı pozitivist anlayış çerçevesinde toptan reddedilmesine karşı olarak, dinin varlığının ve öneminin kabul edilip, toplumsal hayat içinde ve devletle ilişkisinde yeniden tanımlanma gayreti alternatif bir yaklaşım biçiminin doğmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım ise, kendi din tanımını ‘irtica’ kavramına karşıt olarak şekillendirmiştir. Bu yüzden, muhafazakâr düşüncenin din anlayışını en iyi ortaya koyan mesele irtica meselesidir (Mert, 2006: 319-320). Bu dönemi Türk muhafazakârlığının en saf dönemini olarak niteleyen Okutan (2004: 34), 1950’leri Peyami Safa’nın tanımlamasıyla “müfrit

[†] Merkez-çevre teorisi Edward Shils’in Batı toplumlarının yapısını açıklamak için kullanmış olduğu bir kavramsallaştırma. Her toplumun bir merkezi vardır ve bu merkez aynı zamanda toplumun bütünleşmesini de içeren bir anlama sahiptir. Bu kuramı Türkiye’de Şerif Mardin Türkiye siyasetini ve Türk modernleşmesini açıklamak için kullanmıştır. Siyasal açıdan merkez-çevre dikotomisi, yöneten yönetilen arasındaki ikiliğe karşılık gelir. Mardin’e göre çevre merkezden kültürel açıdan yabancılaşmıştır ve bu yabancılaşma, modernleşme süresince artarak devam etmiştir. Farklı kimlik ve anlayışları içeren çevre anlaşılmadan, merkez temelli yönetim tarzını ideolojiye indirgemek merkez-çevre kopukluğunu oluşturmaktadır.

dinciler” ile “müfrit devrimciler”in orta yolu olarak tanımlamaktadır. Bu orta yol çabalarına Safa kadar Baltacıoğlu, Tunç gibi isimler de katkı sağlamışlardır. Milliyetçi-muhafazakar düşünce çizgisine muhafazakarlığın hakim olduğu tek dönem 50-60 arasındır ve 60’larda milliyetçilik 70’lerde ise İslamcılık bu çizginin belirleyicisi olmuştur (Okutan, 2004: 34). 1980 öncesinde, devletçi-seçkinler cephe karşısında muhafazakâr kesim kendi rüşünü ve gücünü ispatlama yolunda çaba harcamıştır.

DP iktidarıyla egemen siyasal güç el değiştirmiştir ve Türkiye’nin yeni siyasal kimliği gelenekçi-liberal tanımıyla temsil edilen çiftçi, tüccar, esnaf, toprak sahibi ağalar ve çalışanlar gibi ekonomik yükü sırtlanan geleneksel-dinsel toplumsal kesimin değerlerine evrilmiştir. DP’nin CHP karşısında hızlıca güçlenmesine ve Türk siyasal kimliğinin devrim niteliğinde değişim yaşamasına neden olan temel dinamik, 50 seçimlerindeki devletçi-seçkinler ile gelenekçi-liberaller arasındaki ya da asker-bürokrat ile halk arasındaki kutuplaşmadır (Göka vd., 2006: 306). Bu kutuplaşma sonraki dönem Türkiye siyasetine yön veren en önemli siyasal-toplumsal ayırım olmuştur. DP dönemi, siyaset açısından ‘çevre’de yer alan kitlenin desteklemiş olduğu bir siyasal oluşumun iktidar olması nedeniyle önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu kitle muhafazakar değerlerin de taşıyıcısı ve savunucusu konumundadır.

DP döneminde gerçekleştirilen Arapça ezan okunabilmesi, ilkokullara zorunlu din dersi konulması, camilerin ve imam-hatip okullarının sayılarının artırılması, radyoda haftanın belirli günlerinde Kur’an yayını yapılması, geleneksel değerlerin ihyası adına Türk-İslam tarihine önem verilmesi, halk ve sanat müziği, müze çalışmaları desteklenmesi, özellikle İstanbul’da yer alan tarihi eserlerin onarımına önem verilmesi gibi icraatlar muhafazakar değerlerin korunmasına ve teşvikine yönelik atılan adımlar olmuştur. Bu adımlar muhafazakarlığın kültürel bir temelde desteklenmesine yönelik adımlardır. Bunun yanı sıra 1980’e kadarki dönem muhafazakâr talepler açısından ve muhafazakâr kimliğin algılanması noktasında doğrudan ‘din’ ekseninde bir düşünce biçiminin hâkim olduğu bir dönemdir. 1980 öncesinde, geliştirilmeye çalışılan ekonomik ve kültürel faaliyetlerin muhafazakâr kesime olan katkısı sınırlı kalmıştır. 1980 sonrasında yaşanan değişim, yeni bir muhafazakâr orta sınıfın oluşumuna ciddi katkılar sağlamıştır. Bu nedenle muhafazakâr kimlik algısında bir dönüşüme neden olmuştur. Kısacası 1980 öncesi dönemde çevrede yer alan muhafazakâr halk, toplumsal, ekonomik ve siyasal güç noktasında ciddi ilerlemeler kaydedememiştir, bu durum ise muhafazakâr düşüncenin algılanması noktasında ciddi bir öneme sahiptir.

Çalışmada sağ siyaset çizgisinde yer alan AP, DYP hatta Mesut Yılmaz’ın ANAP’ı gibi siyasal oluşumlara yer verilmemiştir. Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi bu dönemler muhafazakar düşüncenin gelişimi noktasında spesifik bir öneme sahip değillerdir. MNP (Milli Nizam Partisi), MSP (Milli Selamet Partisi), RP (Refah Partisi) çizgisindeki oluşumlar ise muhafazakâr yönleri bulunmakla birlikte daha çok İslamcı kimliği ile tanınmış oluşumlardır. Ak Parti dönemi ise kendini bir muhafazakâr kimlikle (muhafazakâr demokrasi) tanımlayarak muhafazakâr düşüncenin gelişimini farklı bir boyuta taşımıştır. Ancak bu dönem de 2000’ler sonrasına tekabül etmekte ve Özal’lı ANAP dönemini etkilememektedir.

III. YENİ SAĞ DÜŞÜNCESİNİN YÜKSELİŞİ VE ANAVATAN PARTİSİ’Nİ ORTAYA ÇIKARAN ORTAM

Muhafazakâr düşünce İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimlerden etkilenmiştir. Bununla birlikte Keynesyen⁵ ekonomi politikalarının amacına ulaşamamış olması daha liberal ekonomi politikalarının gündeme gelmesine ve savunulmasına

⁵ John Maynard Keynes’in görüşlerini temel alan makroekonomik teoridir. Özel sektörün ağırlıklı olduğu ancak devlet ve kamu sektörünü büyük role sahip olduğu karma ekonomiyi savunmaktadır. Özel sektörün vermiş olduğu kararların bazen makroekonomik sonuçlara neden olduğu gerekçesiyle, devletin etkin bir rol alarak iş döngüsünü stabilize etmesi gerektiğini savunmaktadır.

neden olmuştur. Muhafazakârlık da bu liberal ortamdan etkilenmiştir. Bu dönemden itibaren muhafazakârlık, liberal yaklaşımla yakın bir ilişki içerisine girmiştir. Aynı zamanda özellikle neo-muhafazakârlık 1960'ların yaşanan değişim atmosferine bir cevap niteliği taşıması nedeniyle önem taşımaktadır. Çalışmanın bu kısmında neo-muhafazakârlık ve yeni-muhafazakârlık yaklaşımlarına ayrıntılı bir biçimde yer verilmesi konu bütünlüğü açısından gereksiz görülmektedir. Dolayısıyla bu noktada çalışmamızla daha bağlantılı görülen yeni sağ fikirlere kısaca yer verilip, bu yaklaşımın Türkiye'ye yansımaya biçimine geçilecektir.

Yeni-Sağ kavramı, Batı'da II. Dünya savaşı sonrasında kurumsallaşmış olan refah devleti olgusunun Batı modernizminin çelişki ve ikilemelerinin derinleşmesi ile ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların çözümüne yönelik düşünsel ve siyasal sağ dönüşümdür. Yeni-Sağ siyasetin özünde ekonominin doğal şekilde işlediği, demokrasiye dayalı ve en aza indirgenmiş bir devlet anlayışı vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda gelişen süreçte sosyal refah devleti yerini ekonomik devlete, devletçilik yerini bireyciliğe, kamu organizasyonları yerini sivil toplum örgütlerine bırakmaktadır (Safi, 2007: 259-261). Yeni-Sağ fikirleri, öncelikle İngiltere ve ABD'de daha sonra ise Kıta Avrupa'sı, Avusturya ve tüm batılı devletlerde etkide bulunmuştur ve 1970'ler boyunca Keynesçi refah anlayışını hedef almıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse Yeni-Sağ; klasik liberal ekonomi, özellikle de serbest piyasa teorileriyle geleneksel sosyal teori kapsamındaki düzen, otorite ve disiplin savunusunun birleşiminden meydana gelmiştir. Diğer bir ifadeyle Yeni-Sağ, iktisadi liberteryenizm ile devlet ve sosyal alandaki otoriterizmi kaynaştırma teşebbüsüdür. Yeni-Sağ, savaş sonrası dönem, 1970'lerin başında yüksek enflasyon, artan işsizlik gibi tarihsel etkenlerin bir ürünüdür. Bununla birlikte yeni sağın köktenci özelliği mevcuttur. Yeni-Sağ, liberal sosyal felsefeden etkilenmiştir. Aynı zamanda, iktidar siyasetini canlandıran ve muhafazakârlık içindeki milliyetçilik duygularını güçlendiren uluslar arası etkenlerin de yeni sağ üzerinde tesiri olmuştur. Yeni-Sağ, liberal ve muhafazakâr olarak iki ayrı kutba ayrılmıştır (Heywood, 2007: 113-115).

Özellikle 1980 sonrasında İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan yönetimleriyle belirginleşen Yeni Sağ politikalar, ANAP ve Turgut Özal ile Türkiye'de kendine alan bulabilmiştir. Bu alan ise, Türkiye'nin siyasal hayatında daha önce gerçekleştirilmemiş olan liberal ekonomi politikalarının ve sosyal alanda muhafazakârlığın birleşimiyle, 80 sonrasında Türkiye'nin siyaseti açısından bir dönüm noktası olabilme niteliğini kazandırmıştır.

Türkiye'de Yeni-Sağ felsefi, liberal ve muhafazakâr unsurlarıyla birlikte 1980'li yılların başından itibaren geçerlilik kazanmaya ve onun değerlerini somut siyasal amaçlar haline dönüştürmeye başlamıştır. Ekonomik liberalizasyon ve özelleştirme uygulamaları hep bu amaca yönelik olarak değerlendirilmelidir (Aksoy, 1998: 13). 1970'lerde yaşanan küresel ekonomik krizden daha fazla etkilenen ülkeler birtakım değişik süreçlere maruz kalmıştır. Demokrasinin gelişimini Batı ile eş zamanlı yaşamamış olan Türkiye, Asya ve bazı Latin Amerika ülkeleri gibi ülkelerde kriz, ideolojik toplumsal olaylara, sağ-sol çatışmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde askeri darbeler ile yaşanan ara rejimler, yeni-sağın zeminini yaratmıştır (Özkazanç, 1996: 1219). Türkiye'de yaşanan 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonucu, siyasal parti ve politikacılar siyasetten uzaklaştırılmış, toplumun depolitize olması yolunda gelişmeler yaşanmıştır. Darbelerin neden olduğu toplumsal zemin üzerinde kedine alan açan Özal hükümeti ile cisimleşen Yeni Sağ hegemonya toplumsal yaşamın her alanında kendini hakim kılabilmiştir. Sağın değişen iktidar stratejisi ve söylemi, piyasa, cemaat olarak din ve millet, aynı zamanda da bu üç unsura dayalı bir sivilite anlayışı ile kimi zaman devlet ve bürokrasi karşıtlığı biçiminde ortaya çıkan muğlak bir siyasi liberalliği eklemlenmeye çalışmıştır (Safi, 2007: 270).

Klasik Liberalizm, 1970'lerden itibaren ABD ve İngiltere başta olmak üzere önce düşünce ve ardından kamu politikaları düzeyinde etkili olmaya başlamıştır. Margaret Thatcher ve Ronald Reagan yönetimlerinde büyük ölçüde bu politikalar belirleyici olmuştur. Bu dünya konjonktüründe, Turgut Özal liderliğinde ANAP iktidara geldiğinde ilk olarak Türk ekonomisinin içe kapalı yapısını ve bürokratik elitte, özel sektör elitlerinin gizli anlaşmasına dayanan geleneksel yapıyı yıkmak üzere, dışa açılmayı, uluslararası piyasalarla bütünleşmeyi sağlamaya dönük köklü değişimler gerçekleştirildi.

Bu dönemde Özal tarafından oluşturulmuş olan 24 Ocak Ekonomik Kararları, ekonomik ve yapısal düzenlemeler içerir ve 1980 sonrası oluşan Türk siyasal sürecinin en önemli kilometre taşıdır. Bu program, ithal ikameci ve korumacı ekonomik programdan keskin bir dönüş ile; dış ticarete liberalizasyon, gerçekçi ve dalgalı kur politikası, özelleştirme, ekonominin lokomotifliğinin kamu sektöründen özel sektöre kaydırılması, kamu harcamalarının azaltılması gibi uygulamalara geçiş benimsenmiştir (Safi, 2007: 264). Bu kararlar 1998 sonrası yaşanan değişimin en önemli ayağı olarak görülmüştür. Bununla birlikte, liberal ekonomiye hızlı entegrasyon, ekonomik eşitsizliklerin artmasına, bölgeler arası ekonomik dengesizliğin büyümesine de neden olmuştur.

ANAP, siyasal taban anlamında DP ile benzer nitelikler taşımaktadır. Bu benzerliğin temelini merkez-çevre ayrımından yola çıkarak anlamak mümkündür. Bürokratik merkeze karşı ANAP, darbe yönetimi sonrasında geniş halk kitlelerinin desteğini alarak seçimden galip bir şekilde çıkabilmeyi başarmıştır. ANAP'ın çevreden gelen liderler tarafından kurulmuş olması ve 'çevre' tarafından destek görmesi (tıpkı DP tecrübesinde olduğu gibi) onun başarısının temel nedenidir. ANAP'ın genel karakteristiğine ve muhafazakâr yönüne değinmeden önce, bir parantez açarak, 80'li yıllar konusunda bazı farklı düşünce biçimleri olduğunu da belirtip bu noktada bunlara kısaca yer vermek önemli görülmüştür.

80'li yılları ve özellikle Özal'lı ANAP'ı Türkiye'nin siyasal hayatı açısından bir dönüm noktası olarak gören, ekonomik açıdan gerçekleştirilmiş olan dışa açılmanın yanı sıra siyasal anlamda bir demokratikleşme dalgasının hız kazanmış olduğunu öne süren yazar ve düşünürler çoğunluktadır. Türkiye'nin siyasal hayatındaki bu değişim noktasında Safi (2007: 270)'nin ifadeleri önemlidir:

“Özal dönemi ve Özalizm, 12 Eylül öncesi iktidarlarının sürdürdüğü ve ekonomik ilişkilerin baz alındığı modellerden, kültürel yapının dengeleri üzerinden de müdahale edilen bir modele geçiş yönüyle önem arz etmektedir. Askeri bürokrasi geleneğinden gelen bir ülkede t-shirt ve şort giyerek kıta denetimi yapılması, kamu yapılanmasında bürokrasinin parlamentelere bağlı kılınması (atanmışların seçilmişlere bağımlı olması), bürokrasi işleyişinin daraltılması (minimum devlet), yasaların belirli zümreler için fayda sağlayacak şekilde hazırlanması, “milli devlet” anlayışının “yerel otorite”ye devri çabaları, özel yaşantı ilişkilerinin devlet idaresinde etkisinin artırılması, ... , uluslar arası ilişkiler ve diplomaside sergilenen lider merkezli yaklaşımlar ... birçok uygulamalar, sosyal yapıyı önemli ölçüde etkilemiştir”.

ANAP 80 darbesini izleyen yıllarda, 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuş bir partidir. Özal'ın 37 arkadaşı ile birlikte kurmuş olduğu parti, 1983'te yüzde 45,1 oy almış olması, darbecilere karşı bir tepkinin geniş halk kesimlerinde yankı bulması olarak okunabilir. Bu okumanın temelini ise merkez-çevre (Mardin, 2011) karşıtlığına dayandırabiliriz. Çevrede yer alan halk, sesini duyurabilmek, merkez güçlere karşı konumunu sağlamlaştırmak adına ANAP'a oy vermiştir. Bu siyasal tercihte Özal'ın muhafazakâr değerlere yapmış olduğu vurgu önem taşımaktadır. Kendi değerlerine tehlike olarak gördükleri oluşumlara bir karşı konumlanış gösteren muhafazakâr taban, sandık yoluyla siyasal tercihini ortaya koymuştur.

ANAP merkezdeki sağ ve solu temsil ettiğini öne sürerek; liberal sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol yaklaşımların dördünü de temsilen siyasete girmiştir. ANAP aslında, bir tepkinin siyasallaşmasıdır ve bu tepki, ülke sathında yankısını bulan, merkezin asker eliyle oluşturulmasına yönelik bir tepkidir. Bu yönüyle 1983'te ANAP'a toplamda yüzde 45,1'lik oranda oy vermiş kesimin Türkiye'nin muhafazakar çekirdeğini oluşturduğunu söylemek mümkündür (Göka vd., 2006:310). Taşkın (2007: 295)'a göre, Özal'ın en büyük başarısı, merkez sağın muhafazakâr popülist geleneğini kentlileştirebilmesinde yatar. Popülerleştirilen 'ortadirek' tasavvuruyla 'sessiz muhafazakâr kitle'nin kendilerini bu tanımlama içinde görmelerinin sağlanması sonucu ihtiyaç duyulan toplumsal destek sorunu aşılabilmektedir. Bununla birlikte, dünyanın iktisadi ve politik egemenleriyle kurmuş olduğu ittifakın nimetlerini de iyi kullanıp, yeni bir merkez sağ ittifak yaratabilmiştir.

Safi ise Özal'lı ANAP dönemini siyasi hedefler, ekonomik liberalizasyon ve sosyal restorasyon bağlamında açıklamıştır. “Siyasi hedefler bağlamında Özal ve ANAP’ın politikaları iki temel hedefle ortaya çıkmıştır: Bunlardan ilki serbest piyasa ekonomisinin ve ekonomik liberalizasyonun sağlanması; diğeri ise bozulan sosyal yapının, devletin yeniden yapılanması yoluyla restorasyonudur” (Safi, 2007: 268-269). Muhafazakâr düşüncenin etki alanının genişlemesi, 1980’lerden 1990’lara uzanan dönemde sermaye yapısında ve toplumsal tabakalaşmada değişim dalgasının yaşanması, etnik ve dinsel nitelikli kültürel aidiyet gruplarının aktörleşmesi, çevre ile merkez güçlerin merkezde karşı karşıya gelmeleri nedenlerine bağlı olarak gerçekleşebilmiştir (Bayramoğlu, 2001: 33). 80 sonrası dönemin genel konjonktürünü kısaca verdikten sonra ANAP’ın temel niteliklerine değinmek, bu nitelikler arasında muhafazakâr öğelerin hangi şekillerde yer almış olduğuna bakmak ve bu çerçevede ANAP hareketinin muhafazakârlığı nereye taşıdığına yer vermek çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

IV. ÖZAL DÖNEMİ ANAP’TA MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ

Özal dönemi ANAP’ta dikkat çeken en önemli vurgunun, 1980 sonrasında gerek iç dinamikler gerekse dış etkenler sonucunda gerçekleşmiş olan siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimler olduğu belirtilmiştir. Bu değişimlere çalışmamızın önceki kısmında kısaca yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın bu kısmında ise Özal döneminde muhafazakâr düşüncenin hangi noktalarda belirginleşmiş olduğuna değinilecektir.

Göle (2002: 45-46) ANAP’ı üç temel noktada incelemiştir:

“Birincisi; sarkacın kavga değil uzlaşma üzerinde olmasına yumuşak üslubuyla öncülük etmiştir... İkinci olarak ANAP retorikten ziyade icraatını kullanarak, ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin savunuculuğunu ön planda tutmuştur... Üçüncü olarak ANAP’ın piyasa değerleriyle İslamcı muhafazakârlık değerleri arasında oluşturmaya çalıştığı sentez, partinin kimliğini tanımlamaktadır. Kendilerini modern muhafazakâr olarak gören ANAP’lılar, kültürel düzeyde özellikle aile-birey toplum ilişkilerinde bir yandan İslam’dan kaynaklanan muhafazakâr değerleri, diğeri yandan mühendislik formasyonuna uygun olarak akılcı-rasyonalist değerleri taşımaktadır. Böylelikle, İslamcı mühendisler muhafazakâr yerel kültürün değerleriyle, modern Batı kültürünün akılcılığını birleştirmeye çalışıyorlar.”

Göle’nin ANAP hakkında yapmış olduğu yorumlardan ANAP’ın yumuşak bir üsluba sahip olması gerçeği, muhafazakâr düşüncenin ılımlı bir ideoloji olması yönü ile benzerlik taşımaktadır. İhtiyatlılık savunusu ve yumuşak bir ideoloji olması yönüyle muhafazakâr ideoloji rijit ideolojilerden ayrılmıştır. Kendisi de bir ideoloji olan ancak (ortaya çıkışı itibariyle) ideolojilere karşı bir üslup benimseyen muhafazakarlık, için pragmatik değerler her zaman ön planda olmuştur. Bu pragmatik değerler savunusu, toplumun doğal işleyişi için gerekli bir unsurdur. Bu durum yine, Göle’nin ANAP için yapmış olduğu pragmatik değerler vurgusu ile uyumludur. Piyasa değerleri ile uyum konusuna gelince, muhafazakârlık ilk ortaya çıkış itibariyle yoğun olarak Sanayi Devrimi eleştirisi yapmıştır. Değişen iş koşulları, artan toplumsal düzensizlik ortamı, şehirlerde yaşanan karmaşa, anomi hali muhafazakâr düşüncenin kabul edemeyeceği gerçeklerdi. Düzen ve istikrar arzusu muhafazakar düşüncenin temel öğeleri konumundadır. Kapitalizm noktasında ise muhafazakâr düşüncenin ciddi eleştiriler geliştirmemiş olduğu bir durum söz konusudur. Bu duruma etki eden nedenler arasında, muhafazakâr düşüncenin mülkiyet konusuna genel anlamdaki olumlu yaklaşımı sayılabilir. Kapitalizmin piyasa koşulları ile zamanla daha da entegre olmuş olan muhafazakarlığın bu niteliği, özellikle 1980 sonrası yeni sağ politikaların yükselişe geçmesi ile bir kez daha ön plana çıkmıştır. ANAP dönemi ise, daha önce de ifade edildiği gibi, Yeni Sağ’ın bir anlamda Türkiye ayağını oluşturması nedeniyle Göle tarafından vurgulanmıştır.

Türkiye’de meslekler tarihi içinde *imanlı bir mühendislik* her zaman değer görmüştür. Alt tabakadan ailelerin çocuklarını *mühendislik mekteplerine* yönlendirmeleri ve buradan mezun olan çocukların yüksek bir prestij sahibi olarak baba ocağına dönmeleri, resmi modernleşme projesinin

pozitivist yanının halk arasında kazandığı desteğin en önemli göstergeleri arasındadır (Öğün, 2006: 548). Öğün'ün ifadeleri muhafazakar kesimin çocuklarını mühendislik fakültelerine yönlendirmelerinde prestij kazanma arzusu vurgusu vardır. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta da neden bu tarz bir eğilime sahip olduğudur. Burada bir parantez açmak gerekirse, çevrede yer alan kesimlerin önceki dönemlerde kazanamamış oldukları prestij, güç ya da saygınlığın çocuklarının eğitim hayatına yön vermek sonucu kazanılabileceğine olan inanç yatmaktadır. Bu inanç, modern eğitim kurumlarına yönlendirilen gençlerin, muhafazakâr değerleri ile harmanlayacakları Göle (2002)'nin de sıkça ifade etmiş olduğu *melez* bir yapıya neden olmuştur.

Göle (1989: 21), “ANAP, özellikle hem yenilikçi, hem muhafazakâr bir parti olarak ortaya çıkmıştı. Burada bir sentez çabası olduğundan söz etmek isterim. Ben, ilk Müslüman mühendisler diye bu sentezi anlatmak istemiştim. Bir yandan, toplumdaki muhafazakâr değerleri temsil edebilme isteği, bir yandan da, mühendisliğin getirdiği evrensel, akılcı modele açıklık olarak. Yani muhafazakâr toplumsal grupları bir oy deposu olarak görüp tavizler vermek yerine, tam tersine o grupları da açılan dünyaya, topluma, açık toplum çerçevesinde katabilmek” açıklamasını yapar. Göle'nin bu açıklaması ise melez bir yapı olarak ANAP'ın, muhafazakâr değerler ile evrensel değerleri birlikte kucaklamaya çalışan bir görünüm arz ettiğini özetlemektedir. Müslüman mühendisler tanımlaması ile yenilikçi-muhafazakâr ayrımının aslında Türkiye muhafazakârlığının en önemli özelliklerinden birini de bizlere açıklamaktadır. Türkiye'de muhafazakar değerlerin taşıyıcısı olan siyasal oluşumlar, 'değişim'i kendilerine misyon edinmişlerdir diyebiliriz. Bu durumu açıklayabilmenin en önemli temelini ise yine merkez-çevre dikotomisi oluşturmaktadır. Türkiye'de çevrede yer alan geleneksel-liberal cephe, devletçi-seçkin cepheye karşı güçlenebilmek için değişimin öncüsü (Mardin, 2011) olmuştur. Çünkü gerçekleşecek olan değişim sayesinde ekonomik, toplumsal ve siyasal roller tersine dönebilecektir. DP parti'den bu yana muhafazakâr siyasaların yapmaya çalışmış olduğu ekonomik kalkınma temelli uğraş, imanlı mühendislik tanımında özdeşleşen kimlikler, bunun önemli bir göstergesidir. Kısacası toplumda var olan kökleşmiş statülerin değişimi için, çevreden gelen hareketler değişimi savunmuşlardır.

Türkiye'de muhafazakârlığın aristokratik sınıfın tavrı değil, halkın tavrı olması Türk muhafazakârlığının önemli bir niteliğidir. Bu ayrım çevrede yer alan halkın değişim talebinde bulunmasını açıklayan da bir özelliğe sahiptir. Türkiye'de Cumhuriyet inkılaplarıyla, kenarda kalmış olan muhafazakârlar tam da sanayileşme marifetiyle toplumsal hiyerarşiyi ve toplumsal ilişkiler ağını değiştirmek istemektedirler (Yılmaz, 2004: 28-29). Bu toplumsal hiyerarşiyi ve toplumsal ilişki ağını değiştirebilmek adına muhafazakâr kesim tarafından sahiplenilen sanayileşmeye altyapı oluşturabilecek teknik destek, bir dönem yoğun bir biçimde mühendislik fakültelerinin muhafazakârlar tarafından tercihi ile sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye'de muhafazakârlığın “İslam'ın aşkınlık yönünün etkili olması, muhafazakârların dünyevi iktidara muhalefet etmelerinde ve değişime açık olmalarında” (Güngörmez, 2014: 174) etkili olmuştur. Türkiye'de muhafazakârlığın değişim savunusu yapmasında, modernleşme taraftarı (belirli çerçevede) ve (modernleşme refakatçisi) olmasında onun merkeze karşı çevrede yer alan kitleye ait olan bir ideoloji biçimi olmasının etkisi büyüktür.

Değişimi savunmanın da etkisi ile birlikte, Türkiye tarihinde muhafazakâr özellikleri bünyesinde taşıyan siyasal oluşumlar, yenilikçi-muhafazakâr kimlik çerçevesinde Müslüman mühendisler, modern Müslümanlar tanımlamaları ile muhafazakâr kimlik algısını da farklı boyutlara taşımışlardır. Bu farklılık, muhafazakâr kimlik denilince akla ilk gelen algının 'dindar insan' profili olduğu Türkiye gerçeğini biraz kırabilmiştir. Şöyle ki, muhafazakârlık ve din elbette ciddi ilişki biçimi geliştirmiş olgulardır. Ancak 1980 sonrası Özal dönemi ile ön plana çıkan, dindarlık ya da muhafazakârlık ile modernleşmenin ya da yenilikçiliğin bir arada düşünülmesini sağlayan koşulların varlığının farkına varılmış olmasıdır. Dini vecibelerini yerine getiren, muhafazakâr değerleri savunan kişilerin aynı zamanda modern eğitim kurumlarında yer almaları, bu formasyonları meslek hayatlarında da sürdürebilmeleri, değişimin savunucusu olmaları iki boyutlu bir muhafazakârlık algısını güçlendirmiştir. 1980 öncesinin muhafazakâr eğitilmiş gençliğinde bu durum gözlemlenebilmiş olsa da, siyasal bir oluşumun muhafazakâr değerler ile

ilerlemeci değerler savunusunu bir arada bu kadar aleni bir biçimde yapmış olması, muhafazakâr kimlik algısını da etkilemiştir.

ANAP'ın muhafazakârlığı konusunda İrem (1997: 52) ise şu açıklamalarda bulunur:

1983 genel seçimlerinin ardından iktidara gelen Anavatan Partisi'nin kendi siyasal oluşumunu liberal-muhafazakâr-milliyetçi koalisyon olarak tanımlamasının ardından "muhafazakârlık" kavramının işaret ettiği fikir ve siyasal tercihler şeması Türk düşün hayatında geçmişle kıyaslanmayacak derecede büyük bir ilgi uyandırır hale gelmiştir. Bu büyük koalisyonun muhafazakâr ayağı, kısıtlı bir anlamda, gelişmeci-teknokratik büyüme modelinin kültür ve sosyal politika tercihlerine işaret etmektedir. Koalisyonun muhafazakâr ayağına yapılan vurgu, bir yandan ifade edilen idealleri siyasal sağ'ın tarihi açısından bir geçmişe bağlarken, bir diğer yandan da gelişmeci-modernist sağ'ı daha tepkici radikal sağ hareketlerden ve dinci radikalizmden ayırt eden felsefi-siyasal bir düşün hareketinin, Cumhuriyet tarihi içindeki maceralı yolculuğunun ulaştığı reformist sınırlara işaret etmektedir.

Bora'nın (2005: 593): "Özal'ın Nakşibendiliğin İskenderpaşa cemaatine bağlı olması, bu cemaatin ilk modern toplumsal örgütlenme girişimlerinden İlim Yayma Vakfı'nın kurucularından olması, genel olarak milliyetçi-muhafazakâr camianın tümüyle ilişkili olması, Aydınlar Ocağı üyesi olması" gibi açıklamaları ise, Özal'a ait olan özelliklerin, onun muhafazakâr kimliği noktasında önemli sayılabilecek veriler arasında yer almaktadır.

Çalışmanın bu kısmında ise, ANAP parti programından bazı örnekler verilerek onun muhafazakârlığının hangi noktalarda şekillenmiş olduğuna yer verilecektir. Öncelikle: "*Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest Pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz... burası bir hizmet kapısıdır. Milletimize en iyi şekilde hizmet edebileceğimize inanıyor, yüce Allah'ın gayretlerimizde bize yardımcı olmasını diliyoruz*" (ANAP Parti Programı, 1993: 3), ifadelerinden yeni sağa ve muhafazakâr düşünceye ait kavramların kullanılması dikkat çekicidir. Özellikle muhafazakâr bir parti olduğunun vurgulanması ve cümlelerin sonunda dini literatürde 'dua' niteliğinde bir bitiş yapılmış olunması, partinin muhafazakâr öğelere sahip olduğunun göstergesidir.

"*Aile milletimizin temelidir. Toplum hayatının ahenkli ve sağlam bir şekilde devam ettirilmesinde, gençlerimizin yetiştirilmesinde, ahlakın, milli ve manevi değerlerin korunmasında; aile yapımızın tabii sorumluluk hiyerarşisinin yeniden tarifi ve tespiti gerekmektedir*" (ANAP Parti Programı, madde: 22, 1993: 24). Buradaki ifadelerde, muhafazakâr düşünce için temel kurum olan 'aile' kurumunun önemine ve onun korunmasına yönelik ihtiyacın toplumda ahlaki, milli ve manevi değerlerin korunmasına da etki edeceğine yönelik bir yaklaşım söz konusudur.

"*Eski yapı ve eserlerin korunmasını, yaşatılmasını kültürel mirasımıza saygının tabii bir ifadesi olarak görürüz*" (ANAP Parti Programı, madde: 27, 1993: 27). Burada ise eski olan yani geçmişe ait olan yapı ve eserlerin tıpkı muhafazakâr düşüncede olduğu gibi korunması gerektiği vurgusu vardır. Yine gençlerin yetiştirilmesi konusunda, "*...vatan ve milletin birlik ve bütünlüğünü idrak eden, örf ve ananelerimize saygılı...*" (ANAP Parti Programı, madde: 26, 1993: 27) vurgularında bulunulan parti programı, muhafazakâr düşüncenin gelenek, örf, adetlerin önemine yapmış olduğu vurgu ile ciddi bir uyum içerisindedir.

Özal'ın kardeşi olan ve ANAP'ın da önde gelen isimlerinden Yusuf Bozkurt Özal (1987)'in ise: "Biz açıkça muhafazakâr bir partiyiz. Liberal değiliz. Bu kelimeyi yanlış kullanıyorlar. Liberallik dışarıda her çeşit ahlaki şeye açıklık demektir. Biz muhafazakârlık, milli, ahlaki değerlere bağlıyız" ifadeleri partinin liberalizme yaklaşımını ve muhafazakârlık konusundaki düşüncelerini örneklemektedir. Yine Özal, ANAP'ın muhafazakârlık anlayışını; "bizim muhafazakârlığımız bazılarının tanıdığı, düşündüğü gibi tutuculuk değildir; adetlerimizi, ananelerimizi ve bunlardan devre uyan en iyilerini en iyi şekilde muhafaza etmektir" şeklinde ifade etmiştir (Taşar, 2001: 45).

ANAP, Özal sonrası dönemde Yıldırım Akbulut ve sonrasında Mesut Yılmaz isimleri ile varlığını sürdürmüştür. Ancak Mesut Yılmaz, partinin Özal sonrası en önemli ismi olmuştur. Yılmaz dönemi ile birlikte partinin liberalizme kayan çizgisi önem taşımaktadır. Çünkü liberalizme yönelirken parti içindeki muhafazakâr isimlerin tasfiyesi yönünde politikalar dikkat çekicidir. Kısacası Özal dönemi sonrasında ANAP kimliği liberalizmle özdeşleşmiş, Özal dönemindeki muhafazakâr ve milliyetçi kimlikten uzaklaşmıştır.

Muhafazakârlığın Türkiye serüvenini gelenek-çi muhafazakârlık perspektifinden açıklayan Atay (2006) ise gelenek-çi muhafazakârların 1980 sonrasındaki dönüşümünü ise şu şekilde aktarmıştır: Erken cumhuriyet döneminde modernleşme gelenek arasında bir imkânlarını radikal Kemalist modernleşmeye karşı ileri süren gelenek-çi muhafazakârlık, alternatif ve muhalif potansiyelli bir program sunmuştur ve bununla resmi ideolojinin uzağında serüvenine başlamıştır. Zamanla özellikle 1980 sonrasında milliyetçilik vurgusu öne çıkmış ve aydınlar ocağı inisiyatifinde ve “Türk İslam sentezi” adı altında resmi ideoloji niteliği kazanarak “merkez”e hâkim hale geldiği ifade edilebilir (Atay, 2006: 174). Atay’ın ifadeleri Özal sonrası ANAP’ın muhafazakâr ve milliyetçi temalardan uzaklaşmış olduğuna ve daha liberal bir yol izlendiğine dair önemli bir anekdotur. Muhafazakâr düşünce Türkiye özelinde milliyetçi temalarla yakın bir ilişki biçimi geliştirmiştir. Bu duruma (Batı’da olduğu gibi) neden olan en önemli etmenlerden biri sosyalizm aleyhtarlığıdır. Ancak yukarıda da değinildiği gibi, ANAP’ta muhafazakâr–milliyetçi temaların varlığı Özal sonrası azalan bir seyir izlemiştir.

Taşkın (2007) ise, Özal döneminin küresel kapitalizmle entegrasyonunun bazı sonuçlara neden olduğuna değinmektedir: Özal döneminin küresel kapitalizmle entegrasyonu üç önemli toplumsal neticeye neden olmuştur, bunlar; piyasa eksenli popüler kültürün moral-entelektüel denetim kalıplarını kırarak özgüvenini kazanması; siyasal İslam’ın milliyetçi muhafazakâr hegemonyadan özerkleşmesi ve Kürt hareketinin ivme kazanmasıdır (Taşkın, 2007: 298). 1990’lar ile birlikte yükselişe geçen popüler kültür, siyasal İslam ve Kürt hareketinin ayrıntılarına burada yer vermek konu bütünlüğünü bozacağına inanıldığı için burada bu bilgiye kısaca yer verilmiştir.

SONUÇ

Özal’lı ANAP dönemi, Türkiye’de hem yeni bir sürecin öncüsü olması, [burada vurgulanması gereken ekonomik alanda liberalizasyon ve yeni sağ ideolojiye uygun politik zeminin sağlanmasıdır], hem de muhafazakâr siyasi üslubun kullanılması ile birlikte muhafazakâr kimliğin toplumsal alanda yeni bir boyut kazanması nedeniyle önem taşımaktadır. Gündelik yaşamda muhafazakâr değerlere önem veren, teknik ve bilgi konusunda yeniliklere açık olan, ekonomik sahada liberal eğilimlere sahip ve politikanın ılımlı bir siyasal çerçevede seyir etmesinden yana tavra sahip olan bir kesimin; ANAP’ın siyaset sahnesinde yer almasıyla birlikte iktidar konumuna gelmesi, muhafazakârlığın Türkiye’nin siyaset sahnesinde yer edinmesi noktasında önemli bir role sahiptir.

Darbe sonrasının en önemli siyasal figürü olan Turgut Özal, ekonomik alandaki liberal politikalar ile sosyal alandaki muhafazakâr duruşun temsilcisi konumunda siyaset sahnesinde yer almıştır. Yeni Sağ ideolojinin dünyada yükselişe geçişinin temsilini Türkiye’de Özal dönemi sağlamıştır. Savunmacı ekonomi, ithal ikamecilik yaklaşımları yerine, özelleştirme politikaları ve serbest piyasa modeli döneme damgasını vuran ekonomik değişimler olmuştur. Demokrat Parti ile benzer siyasal tabana dayanan ANAP’ta merkeze karşı çevrenin iktidara gelebilmesi gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Demokrat Parti’nin devamı olarak adlandırılan ANAP’ta bürokratik güçlere karşı sivilliğin vurgulanması, yenilikçi muhafazakârlık ya da Müslüman modern tanımlamaları ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de muhafazakârlık, ANAP öncesi dönemde dini hassasiyetleri olan, bunun yanında milliyetçi bir tarafı da bulunan, teknik alanda gelişmelerin takipçisi olan ancak devletçi-seçkin kesim tarafından irticai faaliyetlerin odak noktasında gösterilen, özgürlükçü yanı bulunmayan, değişime kapalı kimliğe sahip olan bireylerin ideolojisi olarak algılanmıştır. Daha da net bir ifadeyle, Türkiye’de muhafazakâr kimlik denilince akla dolaysız olarak dindar olan insan profili gelmekteydi. Bu profil, 1980 sonrasında ANAP’ın iktidara gelmesi, dış politika ve ülke içi şartların da etkisiyle değişime uğramıştır. ANAP’ın Yeni Sağ politikası bu değişimin en önemli unsurlarındandır. Çünkü bilindiği üzere Yeni Sağ, ekonomik alanda liberal eğilimler ile sosyal alanda muhafazakâr eğilimleri bünyesinde birleştirmektedir. Ekonomik alanda gerçekleştirilen atılımlar, teknik alandaki gelişmelerin yakından takibi, bilgi-bilişim teknolojilerinden faydalanma yeni bir muhafazakâr orta sınıftan ve de muhafazakâr elitlerin doğmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bu durum, Türkiye’nin muhafazakârlık algılamasında da önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimin en önemli temeli ise önce de belirtilmiş olduğu gibi yenilikçi ya da liberal bir muhafazakârlık anlayışının benimsenmiş olmasında yatmaktadır. Bununla birlikte Özal döneminde yaşanan değişimler bugünün muhafazakâr-elitleri olarak adlandırılan kesimin oluşumuna ve gelişimine de katkı sağlamıştır. Serbest piyasa ekonomisi ile rekabet alanı genişleyen Anadolu muhafazakâr küçük ve orta büyüklükteki işletmeciler, egemen sermaye karşısında bir güç olarak örgütlenmeye başlamışlardır. MÜSİAD ise (müstakil sanayici ve iş adamları derneği) bu örgütlenmenin en önemli örneklerindedir. Ancak vurgulanması gereken bir nokta, ANAP döneminde siyasal, iktisadi ve sınıfsal değişime yönelik uygulamalar, devletçi sermaye, devletçi elit ve bürokratik yapıyı dönüştürmeye yetmemiştir. Nitekim 1997 yaşanan 28 Şubat süreci bunun önemli bir kanıtıdır. Bu çalışmada vurgulanan, bu dönemle birlikte bir algı dönüşümünün başlangıcının sağlanmasına yönelik bir gelişmedir. Bu gelişme ise Türkiye’de muhafazakârlık algılamasını bir ölçüde daha olumlu bir noktaya taşıyabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ş. (1998). Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı: 1.
- Anavatan Partisi (ANAP) (1993). *Parti Programı*, Ankara.
- Atay, T. (2006). Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenekçi” Muhafazakârlığı, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt 5, (3.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları. 154-178.
- Bayramoğlu, A. (2001). *Türkiye’de İslami Hareket*, İstanbul: Patika Yayınları.
- Belge, M. (2006). Muhafazakarlık Üzerine, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık içinde*, Cilt 5, (3.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları. 92-100.
- Bora, T. (2005). Turgut Özal, M. Yılmaz (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Cilt 7, İstanbul: İletişim Yayınları. 589-601.
- Burke, E. (1955). *Reflections on the Revolution in France*, Oxford-New York: Oxford University Press.
- Çiğdem, A. (2006). Sunuş, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık içinde*, Cilt 5, (3.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları. 13-19.
- Göka, E., Göral, F. ve Çetin, G. (2006). Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı ve Kaygan Siyasal Tercihi, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt 5, (3.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları. 302-313.

- Göle, N. (1989). Devlet, Toplum, Batı Çerçevesinde ANAP'ın Yeri. *Türk Siyasi Hayatında Siyasi Kültür ve Ekonomik Politika Bakımından Anavatan Partisi*. (16-23) , Ankara: Anavatan Partisi Yayını.
- Göle, N. (2002). *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine* (2. baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güngörmez, B. (2014). “Jakoben Modernist”e Karşı “Endişeli Modern”: Türk Muhafazakârlığı Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi-Muhafazakârlık*, Yıl: 10, Sayı: 40, Nisan-Mayıs-Haziran 2014. 5-23.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: Adres Yayınları.
- İrem, N. (1997). Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri, *Toplum ve Bilim: Türk Muhafazakârlığı*, Sayı: 74, 52-101.
- Mardin, Ş. (2011). Türkiye’de Toplum ve Siyaset- Makaleler 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mert, N. (2006). Muhafazakârlık ve Laiklik, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık* içinde, Cilt 5, (3.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları. 314-345.
- Oakeshott , M. (1991). “On Being Conservative”, *Rationalism in Politics and Other Essays*, Liberty Fund.
- Okutan, M. Ç. (2004). “Müfrit Dinciler” İle “Müfrit Devrimciler”in Orta Yolu: Türk Muhafazakârlığında 1950’ler, *Liberal Düşünce Dergisi, Muhafazakârlık*, Yıl: 9, Sayı: 34 Bahar, 33-40.
- Öğün, S. S. (2006). Türk Muhafazakârlığının Kültürel ve Politik Kökleri, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt 5, (3.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları. 539-582.
- Özal, Y. B. (1987). Röportaj, *Tercüman Gazetesi*, 27 Aralık 1987.
- Özipek, B. B. (2004). *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*, İstanbul: Liberte Yayınları.
- Özipek, B. B. (2006). Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye, A. Çiğdem (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt 5, (3.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları. 66-84.
- Özipek, B. B. (2010). Avrupa’da ve Türkiye’de Muhafazakârlık, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 25-26. 105-120.
- Özkazanç, A. (1996). “Türkiye’de Yeni Sağ”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Safı, İ. (2007). *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Suvanto, P. (1997). *Conservatism From French Revolution To The 1890’s*, Ipswich: Macmillan Press.
- Taşar, M. (2001). *Türkiye’nin Düşünce Gündemi*, Ankara: Adım Ajans.
- Taşkın, Y. (2007). *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vincent, A. (2009). *Modern Political Ideologies*, Cambridge.
- Yılmaz, M. (2004). Türk Muhafazakârlığının Kültürel ve Siyasi İmkan ve Sınırlılıkları, *Liberal Düşünce Dergisi, Muhafazakarlık*, Yıl: 9 Sayı: 34 Bahar, 25-32.